

نقش کمک‌های خارجی در توسعه اقتصادی – اجتماعی افغانستان

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۳/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۵/۲۱

سید جواد رامیار^{۱*}

علی‌اکبر مجد^۲

محمد مظلوم خراسانی^۳

چکیده

هم‌زمان با ورود نیروهای نظامی ایالات متحده آمریکا و کشورهای عضو سازمان ناتو در سال ۲۰۰۱ به افغانستان، گروه‌های کمک برای بازسازی نیز به این کشور آمده و طی این سال‌ها، جامعه جهانی بیش از ۱۳۰ میلیارد دلار برای بازسازی افغانستان هزینه کرده است. این پژوهش با هدف بررسی نقش کمک‌های خارجی در توسعه اقتصادی- اجتماعی افغانستان، نه مورد از شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی را به‌عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته و در پرتو نظریات مکاتب نوسازی و وابستگی و با روش تحلیل داده‌های ثانویه ارزیابی کرده است. نتیجه آزمون فرضیه‌ها که در نرم‌افزار SPSS تحلیل شده است، نشان می‌دهد که رابطه میان متغیر مستقل کمک‌های خارجی و متغیرهای تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه، امید به زندگی، آموزش، افزایش جمعیت و توسعه انسانی، معنادار و مثبت بوده است اما میان کمک‌های خارجی و متغیرهای بهبود شرایط امنیتی و کاهش تولید مواد مخدر، رابطه غیرمعنادار و همچنین، اثر متغیر مستقل بر نرخ بیکاری منفی گزارش شده است؛ براین اساس، کمک‌های خارجی در بهبود اوضاع امنیتی، وضعیت بیکاری و کاهش تولید مواد مخدر در افغانستان مؤثر نبوده؛ اما به بهبود وضعیت دسترسی مردم به خدمات آموزشی و بهداشتی منجر شده است.

واژگان کلیدی: کمک‌های خارجی، توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی، افغانستان.

۱. دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه دانشگاه فردوسی مشهد

(نویسنده مسئول: Javadramyar@gmail.com)

۲. استادیار جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد

۳. استاد جامعه‌شناسی گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد

مقدمه

افغانستان از کشورهایی است که در سال‌های اخیر از کمک‌های بین‌المللی بهره‌برده‌است. کمک‌های خارجی، وسیله‌ای برای تقویت بُنیۀ اقتصادی یک کشور، با استفاده از منابع مالی کشورهای دیگر است. مفهوم کمک‌های خارجی در واقع به دوران پس از جنگ جهانی دوم بازمی‌گردد؛ این مفهوم که به «طرح مارشال» معروف است، در چارچوب دکترین ترومن، برای کمک به کشورهای صدمه‌دیده از جنگ، مطرح شد. طرح مارشال که با انگیزه‌های سیاسی - اقتصادی و با اهدافی مانند افزایش کارایی و عدالت، فقرزدایی و حقوق بشر به میدان آمده بود، در دهه ۱۹۶۰، بسیار اهمیت یافت و کشورهایی متعدد به این طرح پیوستند ولی پس از آن به ابزاری برای استعمار جهان سوم بدل شد که نه تنها فقر و عقب‌ماندگی را از میان نبرد، باعث گسترش آن شد (الهی، ۱۳۸۲: ۲۰ تا ۲۲).

افغانستان به دلیل موقعیت راهبردی (استراتژیک)، طی سال‌های متمادی مطمح نظر قدرت‌های بزرگ جهانی بوده‌است؛ به‌نحوی که به یکی از پیچیده‌ترین موضوع‌های امنیتی در جامعه جهانی بدل شده و دنیا را برای سال‌های متوالی به خود مشغول کرده‌است. اوج درگیر شدن جامعه جهانی با مسئله افغانستان به پس از حوادث یازدهم سپتامبر ۲۰۱۱ برمی‌گردد؛ حکومت افغانستان در این سال، بدترین نمونه دولتی «ورشکسته»^۱ را نمایندگی می‌کرد؛ دولت‌های «ورشکسته» از چالش‌برانگیزترین تهدیدها در دهه‌های اخیر به‌شمار می‌آیند؛ هرج و مرج، عدم امنیت و ثبات سیاسی - اقتصادی در چنین دولت‌هایی، فضایی مطلوب برای افراط‌گرایی، قاچاق و جرایم سازمان‌یافته به‌وجود می‌آورد که روند دسترسی به منابع طبیعی را مختل کرده، کشور را از توسعه بازداشته و میلیون‌ها انسان را به فقر دچار می‌کند؛ این‌گونه تهدیدها منشأ اصلی خشونت‌ها و بحران‌های انسانی در جهان محسوب می‌شوند (Kaplan, 2008: 2).

افغانستان زیر سلطۀ طالبان، بهترین سکونتگاه برای گروه‌های تروریستی و مافیای مواد مخدر بود که در عین حال، جدی‌ترین تهدید برای صلح و امنیت جهانی به‌شمار می‌رفت به‌گونه‌ای که حملات یازدهم سپتامبر، دنیا را در نوعی غافلگیری قرارداد؛ پس از این حادثه، سازمان ملل بر مبنای منشور ملل متحد، به دنبال حل مسئله و تأمین صلح و کمک به توسعه افغانستان برآمد. براساس بندهای ۲ و ۳ ماده اول فصل اول منشور ملل متحد، همه کشورهای دنیا دری تحکیم صلح جهانی و حل مسائل

بین‌المللی که جنبه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی یا انسان‌دوستی داشته باشد، می‌تواند به صورت فردی یا جمعی با هم همکاری کنند (منشور ملل متحد؛ ۱۹۴۵)؛ براساس این، پس از یازدهم سپتامبر، ایالات متحده با توسل به منشور سازمان ملل توانست، شورای امنیت را قانع کند که افغانستان تحت سلطه طالبان، تهدیدی ضد امنیت جهانی بوده، اجازه حمله به افغانستان با همکاری سایر کشورها را به دست آورد.

پس از براندازی طالبان، نابودی پناهگاه‌های القاعده و تشکیل دولت موقت براساس موافقت‌نامه بُن (۲۰۰۱)، سازمان ملل برای ایجاد صلح، امنیت و بازسازی افغانستان از همه اعضای خود خواست که به این کشور کمک‌کنند سپس برای سازمان‌دهی کمک‌های خارجی، از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۷، پانزده نشست بین‌المللی دایرکرد که نزدیک به هفتاد کشور و سازمان بین‌المللی، میلیاردها دلار را برای توسعه افغانستان به صورت کمک‌های بی‌مزد و رایگان (رایگان) یا وام وعده کردند و هدف خود را از این کمک‌ها ساخت نظامی مبتنی بر دموکراسی، تقویت ارزش‌های انسانی، مبارزه با تروریسم، مبارزه با مواد مخدر، تأمین امنیت، بازسازی زیربناها و... در افغانستان اعلام کردند (آرزو، ۱۳۸۹: ۱۹۰ تا ۲۰۱)؛ براین اساس، پژوهش حاضر در پی آن است که موضوع پرداخت کمک‌های خارجی و نتایج آن را در توسعه افغانستان بررسی کند و همچنین، شناسایی و تفکیک مقدار، نوع (اعم از وام و کمک رایگان)، نحوه توزیع کمک‌ها در بخش‌های مختلف جامعه و بررسی نحوه عملکرد و تأثیر کمک‌های خارجی از اهداف این پژوهش است.

الف- پیشینه تحقیق

مباح و آماسوما^۱ (۲۰۱۴)، رابطه میان کمک‌های خارجی و رشد اقتصادی را در نیجریه بررسی کردند و معتقدند که نیجریه به شکلی گسترده از کمک‌های خارجی بهره‌برده است؛ با این همه در سطح پایینی از درآمد و نرخ بالا از بیکاری و فقر قرار داشته، ظرفیتی پایین نیز برای صنعتی شدن دارد؛ ضمن آنکه میان کمک‌های خارجی و تولید ناخالص داخلی، رابطه‌ای منفی و غیرمعتادار بوده و حتی اثر سوء بر رشد اقتصادی نیجریه داشته است. پیشنهاد نویسندگان ایجاد اصلاحات سیاسی-اقتصادی و یافتن راه‌حلی برای فساد مالی گسترده بوده، معتقدند که در صورت عدم اصلاحات، کمک‌ها بیهوده خواهد بود.

1 . Stella Mbah & Ditimi Amassoma

حسین^۱ (۲۰۱۴)، اثر کمک‌های خارجی بر رشد اقتصادی بنگلادیش را بررسی نموده است. بنگلادش از ۱۹۷۱ تا ۲۰۱۲ بالغ بر ۵۶ میلیارد دلار کمک دریافت کرده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که به استثنای سال‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰، در سایر موارد، کمک‌های خارجی بر رشد اقتصادی بنگلادش، اثری مثبت داشته است؛ با آن‌هم برای اثرگذاری بیشتر، پیشنهاد نویسنده، اصلاح نهاد سیاست در این کشور است.

رسی^۲ (۲۰۱۴) در بررسی نتایج کمک‌های خارجی برای آلبانی می‌نویسد: آلبانی در میان کشورهای در حال گذار از سریع‌ترین میزان پیشرفت بهره‌مند است؛ این کشور از سال ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۴، حدود پنج میلیارد دلار کمک دو و چندجانبه دریافت کرده که بیشتر کمک‌ها در بخش‌های انرژی، بهداشت و آموزش هزینه شده‌اند که به‌طورکلی، نقشی تأثیرگذار و مثبت بر روند توسعه آلبانی داشته و بر ظرفیت‌سازی فنی در کنار بالابردن میزان آگاهی‌های مدنی در جامعه، مؤثر بوده است.

کمال ابورایا^۳ (۲۰۱۴)، اثر کمک‌های خارجی را در توسعه اقتصادی فیلیپین بررسی کرده، به‌دنبال شناسایی نوع کمک‌ها و مزایای آن بوده است؛ نتایج نشان می‌دهند که کمک‌ها به تقویت توان نظام بانکی و شرکت‌های صنعتی کوچک و متوسط و بهبود عملکرد دولت در حوزه‌های آموزشی و تأمین نیازهای اساسی شهروندان منجر شده و در نتیجه، رضایت شهروندان را افزایش داده است درحالی‌که فقر همچنان گسترده است.

توتاخیل^۴ (۲۰۱۱)، نقش کمک‌های آلمان را در توسعه افغانستان با روش تحلیلی - توصیفی بررسی کرده که یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند، بخشی بزرگ از کمک‌های آلمان، بیرون از نظام (سیستم) دولت هزینه شده که به تضعیف دولت و عدم پاسخ‌گویی مؤسسات دریافت‌کننده منابع منجر شده است. از طرفی، برنامه انتقال مهارت‌های فنی به کارکنان دولت افغانستان توسط آلمان به دلیل نبود سیستم نظارتی، چندان موفقیت نداشته است. کارکنان آموزش دیده به دلیل میزان پایین دستمزدها به کار در ادارات دولتی تمایل نداشته، پس از کسب مهارت‌های لازم، به مؤسسات غیردولتی وارد می‌شوند. نویسنده معتقد است که برای افزایش تأثیر کمک‌ها به تغییر راهکار (استراتژی) متمرکز بر سرمایه انسانی و تأمین امنیت نیاز است.

1 . Basharat Hossain

2 . Reci Amarda

3 . Mahmoud Kamal Abouraya

4 . Mohammad Lateef Totakhail

عباسی و رنجبردار (۱۳۹۰) به بررسی آثار کمک‌های ایران به افغانستان پرداخته و به نتیجه رسیده‌اند که کمک به بازسازی افغانستان، «شکل‌دهی به زیرساخت‌های روابط دو کشور، افزایش حجم مبادلات و سرمایه‌گذاری‌های میان دو طرف، فراملی شدن شرکت‌های ایرانی و کسب تجربه ناشی از حضور در بازسازی یک کشور خارجی» را سبب شده است.

بررسی پیشینه پژوهشی نشان می‌دهد که تحقیق‌های انجام‌شده در خصوص کمک‌های خارجی به افغانستان، بسیار اندک‌اند؛ در این میان، توتاخیل (۲۰۱۱)، تنها پژوهشگر افغان تبار است که به صورت علمی به موضوع پرداخته است اما وجوه تمایز پژوهش حاضر با سایر تحقیق‌ها در این است که پژوهش‌های پیشین، به بررسی رابطه کمک‌های دوجانبه (کمک‌های یک کشور خاص برای افغانستان) پرداخته‌اند ولی این پژوهش، همه کمک‌های ارائه‌شده را بررسی کرده است. و همچنین، تعداد شاخص‌های مورد بررسی این تحقیق، از دیگران بیشتر بوده، از لحاظ زمانی، سال‌های اخیر را نیز دربرمی‌گیرد که به طور طبیعی با افزایش ابعاد موضوع، نتایجی جدیدتر نیز به دست آمده است؛ از طرفی، این پژوهش، اولین تحقیق با رویکرد جامعه‌شناسانه بوده که ابعاد اجتماعی موضوع را نیز بررسی و رابطه میان متغیرها را به صورت استنباطی و با کمک نرم‌افزار آماری تحلیل کرده است؛ در حالی که سایر تحقیق‌ها را اغلب، محققان علوم سیاسی یا اقتصاد انجام داده که به طور معمول، روش‌شناسی و فنون (تکنیک‌های) تحقیقی‌شان با ابزار جامعه‌شناسانه، متفاوت است.

ب- مبانی نظری

کمک (های) خارجی «جریانی‌های مالی، فنی و کالاهایی هستند که با هدف ترویج توسعه اقتصادی و رفاه، طراحی و به‌عنوان کمک‌های رایگان و وام‌های یارانه‌ای ارائه می‌شوند» (Radelet, 2006: 4)؛ همچنین، «تمامی انتقال‌های واقعی منابع از کشوری به کشور دیگر باید جزو تعریف کمک‌های خارجی ملحوظ شوند» (تودارو، ۱۳۷۸: ۴۹۸)؛ برای بررسی این مفهوم و چگونگی تأثیر و نقش این منابع در روند توسعه کشورهای پذیرنده، به مباحث و دیدگاه‌های مرتبط اشاره خواهد شد.

نظریه نوسازی، الگوی توسعه را سرمایه‌داری می‌داند؛ این نظریه، مدعی است که مدرن‌سازی، فرایندی طولانی بوده که اگر آغاز شود، بازگشت‌ناپذیر و پیشرو است و همه جوامع مدرن به تدریج، مشابه یکدیگر خواهند شد (عضدانلو؛ ۱۳۸۴: ۶۴۳). رویکرد نوسازی از دهه ۱۹۵۰ و پس از ظهور ایالات متحده به عنوان ابرقدرت، در علوم اجتماعی و جایگزین «نظریه رشد» مطرح شده، به‌عنوان

زمینه رقابت میان ابرقدرت‌ها برای نفوذ در جهان سوم، به آن توجه‌شد (ازکیا و غفاری؛ ۱۳۹۳: ۱۶۴). سریل بلک، معتقد است که نوسازی، فرایندی تاریخی بوده که طی آن، نهادها کارکردهایی متنوع و متغیر را به واسطه افزایش بی‌سابقه شناخت انسان و کنترل بر نیروهای طبیعت که همراه با انقلاب علمی است، می‌پذیرند (ازکیا و غفاری، ۱۳۹۳: ۱۶۹)؛ دراین، روستو، یکی از مؤثرترین روایت‌ها را درخصوص مشکلات توسعه در جهان در حال توسعه مطرح می‌کند. «نظریه رشد» مبتنی بر فرایند پنج مرحله‌ای بوده که

مرحله اول، جامعه سنتی است. از نظر روستو، علم و فناوری در این مرحله، پیشانیوتونی بوده، اقتصاد مبتنی بر کشاورزی و ساختار اجتماعی سلسله‌مراتبی و انعطاف‌ناپذیر در جامعه، حاکم است. دوم، مرحله «شرایط پیش از خیز»^۱ است که در آن نیازاست، یک‌سری نهادهای مالی، اقتصادی و سیاسی استقرار یابند.

مرحله سوم، «خیز اقتصادی»^۲ با ویژگی‌های گسترش شهرها و افزایش تولید صنعتی است. چهارم، مرحله «بلوغ»^۳ با فنون جدید صنعتی و اقتصادی است. و درنهایت، مرحله پنجم، «مصرف انبوه»^۴ است که در این مرحله، سطح زندگی در جامعه ارتقایافته، طبقه متوسط گسترش می‌یابد و هم‌زمان، سرمایه‌گذاری در زمینه‌های رفاه، بهداشت و تأمین اجتماعی افزایش می‌یابد (هینز؛ ۱۳۹۳: ۴۹ تا ۵۳ و ازکیا و غفاری؛ ۱۳۹۳: ۲۲۶ و ۲۲۷). نظریه پردازان نوسازی، راه توسعه جهان سوم را پیمودن مسیر کشورهای صنعتی دانسته و بر «مراحل رشد اقتصادی» متمرکزند. برحسب «مراحل رشد اقتصادی»، فرایند توسعه، دارای مراحل متناسب است که کشورها باید از آنها عبورکنند و برای انجام این امر، اندازه و ترکیب صحیح پس‌انداز، سرمایه‌گذاری و کمک خارجی، جملگی لازم‌اند تا جهان سوم بتواند راه رشد اقتصادی را طی کند (تودارو؛ ۱۳۷۸: ۷۴).

اما نظریه وابستگی به‌عنوان منتقد نوسازی، به ادبیات توسعه واردشد؛ این نظریه، توسعه‌نیافتگی کشورهای جهان سوم (اقمار) را نتیجه رابطه متقابل با کشورهای سرمایه‌داری (متروپل) می‌داند؛ به‌عبارتی، برخلاف نوسازی که به‌دنبال بررسی موانع درونی توسعه در جهان سوم بود، وابستگی،

- 1 . Preconditions for Take-off
- 2 . Take-off Stage
- 3 . Maturity
- 4 . Mass Consumption

موانع بیرونی را بررسی می‌کند. نظریه وابستگی، از اساس در پی رد وجود احتمال توسعه در جهان در حال توسعه و در نتیجه، رد تفوق نظریه نوسازی بوده است.

کلیدواژه «توسعه توسعه‌نیافتگی»^۱ فرانک، به طور کامل، نقطه مقابل مرحله «خیز» روستو محسوب می‌شود. برای فرانک، سناریوی توسعه‌ای روستو، نوعی توهم است که با واقعیت تاریخی معاصر همخوانی ندارد. فرانک معتقد است که کشورهای اطراف، تنها زمانی می‌توانند توسعه‌یابند که پیوندهای آنان با مرکز، ضعیف یا به طور کامل قطع شود؛ از نظر او، راهبردهای بدیل توسعه، به ضرورت مبتنی بر سیاست‌های خودبسنده و درون‌نگر هستند که به طور اساسی، کنترل مرکز را کاهش می‌دهند (هینز؛ ۱۳۹۳: ۵۵ تا ۵۸) اما باران، معتقد است که عوامل خارجی (استعمار) عامل تعیین‌کننده و عوامل داخلی، «عامل تشدیدکننده» در ایجاد و تعمیق توسعه‌نیافتگی هستند که به اصطلاح از آن به عنوان شکاف بین‌المللی یاد می‌کند (ازکیا و غفاری؛ ۱۳۹۳: ۲۷۰).

کاردوزو، نظریه وابستگی را به مرحله‌ای جدید وارد کرد که توسعه جهان سوم، همچنان کانون تحقیق‌ها بوده، وابستگی، عاملی مضر در مسیر توسعه شناخته می‌شود اما برخلاف مطالعات اولیه، دیگر، بر الگوی عام وابستگی، مؤلفه‌های بیرونی، اقتصادی بودن و یک‌طرفه بودن توسعه‌نیافتگی تأکید نداشته، دولت را به بیگانه، وابسته نمی‌شناسد؛ بلکه (آن را) عاملی فعال شناخته که با سرمایه‌های محلی و بین‌المللی همکاری و همراهی دارد (رفیع‌پور؛ ۱۳۷۷: ۳۴۲).

کاردوزو، اصطلاح «توسعه وابسته» (توسعه متقارن با وابستگی)^۲ را به کار می‌برد؛ به این معنی که هم توسعه و هم وابستگی را می‌توان در کنار یکدیگر داشت؛ به باور او، با ظهور شرکت‌های چندملیتی و پیدایش تقسیم کار جدید بین‌المللی، مرحله‌ای نوین آغاز شده است که منافع شرکت‌های خارجی تاحدی با رونق داخلی کشورهای وابسته، سازگار شده‌اند به این معنا که آنها خود به ارتقای توسعه کشور پیرامونی کمک می‌کنند که سه عامل «دولت اقتدارگرا، شرکت‌های چندملیتی و بورژوازی محلی» مهم‌ترین نقش را در توسعه وابسته دارند (ازکیا و غفاری؛ ۱۳۹۳: ۲۹۴ تا ۲۹۷).

به هر حال، بر اساس دیدگاه‌های نوسازی، بسط رسانه‌های گروهی، ارتقای تحصیلات، شهرنشینی و مشارکت اجتماعی از جمله زمینه‌های تحرک برای «نوشدن» هستند به شرطی که عوامل اساسی ضدآزادی (ناابرابری فرصت‌ها، فقر، نبود تسامح و موانع دموکراسی) از میان برداشته شده، بازار آزاد،

.....
1 . Development of underdevelopment
2 . Associated Dependent Development

به‌عنوان تسریع‌کننده روند توسعه همگام با تقویت آزادی‌های مدنی به‌عنوان امر مقدم بر رشد درآمدسرانه، به‌رسمیت شناخته‌شود که در صورت عدم رعایت پیش‌فرض‌ها و صرف‌الگوبرداری ناقص، «نوسازی» نه‌تنها زمینه‌ساز توسعه نیست بلکه می‌تواند به گسترش خشونت و فساد در جامعه منجر شود (سن، ۱۳۸۲: ۳۱۷-۳۳۱)؛ براین اساس، کمک (های) خارجی در مرحله «خیز» و «شرایط پیش از خیز» توسعه جهان سوم مهم‌اند، چون باید حداقلی از درآمد باشد تا سطحی از رشد پدیدار شود اما مکتب وابستگی با تأکید بر عوامل خارجی، سازوکار (مکانیسم) علی تولید و تشدید بی‌ثباتی سیاسی را یک گام به‌عقب برده و «پیرامونی بودن» را به‌عنوان علت‌العلل در سلسله منجر به بی‌ثباتی سیاسی طرح می‌کند و به اثر مستقیم وابستگی بر خشونت و بی‌ثباتی سیاسی اعتقاد دارد به‌گونه‌ای که وابستگی، از طریق افزایش نابرابری اقتصادی، موجب افزایش بی‌ثباتی سیاسی می‌شود و با کُند کردن روند توسعه، موجب کاهش استانداردهای عمومی زندگی شده، از این طریق، ظرفیت بی‌ثباتی سیاسی را بالایی برد (طالبان، ۱۳۸۹: ۱۱۷ و ۱۱۸) درحالی‌که وابستگی جدید، معتقد است که مراجع کمک‌کننده برای منافع خود نیز تمایل دارند به ارتقای جامعه پیرامونی کمک کرده، حداقلی از توسعه را فراهم آورند.

این پژوهش، به‌منظور بررسی نقش کمک‌های خارجی در توسعه افغانستان، نه شاخص توسعه اقتصادی و اجتماعی را بررسی می‌کند به‌گونه‌ای که کمک‌های خارجی به‌عنوان متغیر مستقل و شاخص‌های تولید ناخالص داخلی، سرانه ملی، دسترسی به خدمات بهداشتی (امید به زندگی)، آموزش، تغییرهای جمعیتی، بیکاری، مواد مخدر، امنیت و توسعه انسانی نیز به‌عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته شده‌اند.

پ- روش پژوهش

این پژوهش از روش تحلیل ثانویه استفاده می‌کند. داده‌های ثانویه به‌عنوان سنج‌های غیرواکنشی^۱، داده‌هایی هستند که به‌وسیله آرشيوهای دولتی و غیردولتی برای مصرف عموم تولید می‌شوند مانند ثبت وقایع حیاتی (زادوولد، مرگ‌ومیر و...)، ثبت‌های سیاسی، قضایی و دیگر ثبت‌های تولیدشده با مخاطب‌های محدود (محمدپور، ۱۳۹۲: ۲۰۱ تا ۲۰۴). مرجع داده‌های این پژوهش، «بانک جهانی، سازمان ملل، دولت افغانستان و برخی از نهادهای بین‌المللی معتبر» هستند. اطلاعات به‌دست‌آمده، نخست دسته‌بندی و توصیف و سپس در نرم‌افزار SPSS تحلیل و رابطه متغیرها بررسی می‌شود.

.....
1 . Nonreactive Measures

ت- یافته‌های تحقیق

از زمان حمله آمریکا تا سال ۱۳۹۵، میلیاردها دلار برای بازسازی افغانستان هزینه شده و در این سال‌ها، امنیت و توسعه جزو برنامه‌های اصلی جامعه جهانی بوده است. بسیاری از کشورها، افغانستان را در امر بازسازی کمک کرده‌اند. با آن‌همه، شاخص‌های توسعه افغانستان، پُر نوسان بوده، در مواردی تا رسیدن به جایگاه مطلوب فاصله دارد. آنچه در این بخش از تحقیق ارائه می‌شود، یافته‌هایی برای شاخص‌های مدنظر است.

۱- منابع و مقدار کمک‌ها

از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵ بیش از پانزده نشست (کنفرانس) بین‌المللی در خصوص بررسی وضعیت افغانستان برگزار شده است؛ در این میان، دو نشست بُن (۲۰۰۱) و توکیو (۲۰۰۲) از همه مهم‌تر بوده‌اند. در نشست بُن، ساختار حکومت، طراحی و چگونگی استقرار نیروهای ناتو نیز برنامه‌ریزی شد اما نشست توکیو، سرآغاز کمک به بازسازی افغانستان بود که ارائه کمک‌های نقدی و غیرنقدی برای افغانستان، طراحی و آغاز شد؛ سایر نشست‌ها، به‌گونه‌ای دری مصوبات این دو نشست محسوب می‌شوند.

دست‌یافتن به عددی مشخص در خصوص میزان کمک‌ها کاری بسیار دشوار است به‌خصوص که براساس گزارش دولت، از مجموع کمک‌ها فقط ۱۸ درصد از طریق بودجه هزینه شده و مرجع کمک-کننده، بقیه را هزینه کرده‌اند و این مراجع کمک‌کننده، حاضر نیستند که جزئیات و اطلاعات نحوه هزینه‌کرد را در اختیار دولت قرار دهند (وزارت مالیه، ۱۳۸۹: ۲۵ تا ۲۷)؛ برای نمونه، از مجموع هزینه‌های ۱۳ میلیارد دلاری سال ۱۳۹۰، دولت جزئیات ۱/۴ میلیارد آن را در اختیار دارد و باقی‌مانده با عنوان «کمک‌های سراسری» گزارش شده است؛ در مواردی نیز، میان رقم شفاهی با تعهدهای کتبی و میزان پرداخت واقعی، اختلاف وجود دارد برای مثال، در نشست رُم به‌صورت شفاهی، ۳۶۰ میلیون دلار وعده شده اما در عمل، ۴۰ میلیون دلار پرداخت شده است (وزارت مالیه، ۱۳۸۹: ۱۳).

جدول ۱: مقدار کمک‌ها (اعداد به میلیارد دلار)

مجموع	کمک‌های دوجانبه	نشست‌های همراه با کمک مالی (کمک‌های چندجانبه)							
		توکیو	برلین	لندن	رُم	پاریس	شیکاگو	توکیو	بروکسل
۱۳۴/۶۴	۵۶	۵/۱	۵/۶	۸/۷	۰/۰۴	۱۴	۱۴	۱۶	۱۵/۲

(منبع: وزارت مالیه، ۱۳۹۱: ۴۳ و وبسایت بی‌بی‌سی، ۲۰۱۶).

به‌استناد جدول بالا، فقط در هشت نشست، کشورهای خارجی برای کمک وعده‌داده‌اند؛ بقیه نشست‌ها برای برنامه‌ریزی، بررسی وضعیت امنیتی و ارزیابی نحوه هزینه‌های کمک‌ها بوده و به‌طور تقریبی، نیمی از کمک‌ها نیز به‌صورت دوجانبه و خارج از تعهد نشست‌ها بوده‌اند؛ این موضوع در خصوص کمک‌های ایالات متحده، خیلی بارز است.

آمریکا در مسائل مالی، پیش‌قراول کشورهای حاضر در افغانستان عمل کرده‌است. براساس گزارش «بازرس ویژه برای بازسازی افغانستان (سیگار)^۱»، ایالات متحده تا سال ۲۰۱۷، مبلغ ۱۱۹/۷۴ میلیارد دلار را به‌تنهایی برای بازسازی افغانستان هزینه کرده‌است؛ در جزئیات این گزارش آمده‌است که این مبلغ در برنامه‌های امنیتی (۶۸/۲۷ میلیارد)، برنامه واکنش سریع فرماندهان^۲ (۳/۶۹)، امور زیربنایی (۰/۹۹)، مبارزه با مواد مخدر (۸/۶۳)، حمایت‌های اقتصادی (۱۹/۴۱) و... ارائه شده‌است (Sigar, 2017: 65-67). جدول زیر، جزئیات کمک‌های جامعه جهانی را به تفکیک زمانی نشان می‌دهد.

جدول ۲: تفکیک تعهدها و پرداخت‌ها (اعداد به میلیارد دلار)

سال	تعهد کتبی	پرداخت	درصد
۱۳۸۱	۳/۲۳	۲/۶۱	۸۰/۸
۱۳۸۲	۳/۱۰	۲/۶۲	۸۴/۵
۱۳۸۳	۴/۶۳	۴/۱۷	۹۰
۱۳۸۴	۶/۵۱	۶/۱۸	۹۴/۹
۱۳۸۵	۵/۸۳	۴/۸۹	۸۳/۸
۱۳۸۶	۱۲/۲۰	۱۱/۷۹	۹۶/۶
۱۳۸۷	۸/۴۷	۷/۱۳	۸۴/۱
۱۳۸۸	۸/۲۶	۶/۳۲	۷۶/۵
۱۳۸۹	۱۶/۷۹	۱۰/۹۰	۶۴/۹
۱۳۹۰	۱۲/۹۳	۱۲/۹۳	۱۰۰
۱۳۹۱ ^۳	۱۴/۶۴۶	۱۴/۶۴۶	۱۰۰
۱۳۹۲	۹/۶۳۱	۹/۶۳۱	۱۰۰

1 . Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR)

2 . Commander's Emergency Response Program (CERP)

۳ . اعداد ارائه شده برای سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵ مختص کمک‌های ایالات متحده است.

ادامه جدول ۲: تفکیک تعهدها و پرداخت‌ها (اعداد به میلیارد دلار)

سال	تعهد کتبی	پرداخت	درصد
۱۳۹۳	۶/۸۱۲	۶/۸۱۲	۱۰۰
۱۳۹۴	۶/۳۵۲	۶/۳۵۲	۱۰۰
۱۳۹۵	۵/۶۵۸	۵/۶۵۸	۱۰۰
مجموع	۱۲۵/۰۴۹	۱۱۲/۶۳۹	۹۰ درصد

(منبع: وزارت مالیه، ۱۳۸۹: ۲۲ تا ۲۴؛ سیگار، ۲۰۱۵: ۲۱۳ و Sigar, 2017: 225)

پس از آمریکا، ده کشور و سازمانی که بیشترین کمک را به افغانستان ارائه کرده‌اند، به ترتیب عبارت‌اند از: ژاپن، اتحادیه اروپا، انگلیس، آلمان، بانک آسیایی، بانک جهانی، هند، کانادا و هلند؛ با این تفاوت که مقدار کمک‌های آمریکا نسبت به کشور دوم، حدود بیست برابر است و در میان کشورهای اسلامی و همسایه‌های افغانستان نیز، ایران با ۳۹۹ میلیون دلار، اولین کمک‌کننده دولت افغانستان بوده است (وزارت مالیه، ۱۳۹۱: ۴۳ و ۴۴ و آرزو، ۱۳۸۹: ۳۷۵ و ۳۷۶).

۲- کمک بلاعوض و وام

بیشتر کمک‌های ارائه شده به افغانستان رایگان بوده و دولت در ده سال اول، حدود ۱/۵ میلیارد دلار وام گرفته است؛ مراجع وام‌دهنده، اغلب، بانک‌های جهانی، توسعه آسیایی، توسعه اسلامی، صندوق بین‌المللی پول و اوپک بوده‌اند (وزارت مالیه، ۱۳۸۹: ۲۷ و ۱۱۱). یادآوری می‌شود که در فاصله سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۱، کشورهای چین، دانمارک، اسلواکی، آلمان، روسیه، عربستان، آمریکا، کرواسی و بانک جهانی از دریافت مبلغ ۱۲/۳۸۲ میلیارد دلار وام پرداخت شده، صرف نظر کردند (بودجه ملی، ۱۳۹۱: ۱۴).

۳- دسته‌بندی کمک‌ها

کمک‌های انجام شده از چهار حالت خارج نیستند: کمک‌های نقدی، غیرنقدی، تسلیحاتی و فرهنگی. از آنجاکه مسئله تأمین امنیت و مبارزه با تروریسم از اولویت‌های برنامه دولت و همکاران بین‌المللی او به‌شمار می‌آید، پس جای تعجب نیست که بیشترین مبالغ نیز در این هزینه شده باشد. به استناد گزارش دولت، به‌طور میانگین ۵۱ درصد کمک‌ها در حوزه‌های امنیتی مصرف شده است (وزارت مالیه، ۱۳۹۱: ۱۲).

هزینه‌های امنیتی، «نوسازی و تجهیز ارتش، پلیس و دستگاه‌های اطلاعاتی» را دربرمی‌گیرد اما کمک‌های نقدی، همه آن مواردی را که به‌صورت نقدینگی یا پرداخت نقدی هزینه طرح‌ها (پروژه‌ها) بوده‌است، شامل می‌شود؛ تأمین قسمتی از بودجه دولت، پرداخت هزینه قراردادهای ساخت کلینیک-ها، مدارس، ساختمان‌های اداری، جاده، پل، طرح‌های آب آشامیدنی، بازسازی فرودگاه‌ها، پرداخت حقوق نیروهای نظامی و... نمونه‌های از این دست به‌شمارمی‌آیند اما کمک‌های غیرنقدی نیز همه آن مواردی را دربرمی‌گیرد که به‌صورت کالا و تجهیزات به افغانستان مساعدت شده‌است؛ تجهیزات اداری (رایانه، دستگاه‌های چاپ و کپی و...)، تجهیزات فرودگاهی، بیمارستانی، دارو، واکسن، وسایل کشاورزی و... نیز از این دست محسوب می‌شوند؛ ازطرفی همه کمک‌های آموزشی همانند بورسیه‌های تحصیلی، بازسازی بناهای تاریخی، تجهیز کتابخانه‌ها، راه‌اندازی رشته‌های جدید در دانشگاه‌ها و... کمک‌های فرهنگی را مشمول می‌شوند (وزارت مالیه، ۱۳۸۹: ۵۷ تا ۱۰۴).

۴- بررسی شاخص‌های توسعه اقتصادی

با افزایش نسبی اقتدار دولت، اقتصاد افغانستان نیز رشدی به‌نسبت خوب را تجربه کرده‌است. درآمدهای حاصل از مالیات و بیشترشدن تنوع کالاهای صادراتی سبب شده تا حجم اقتصاد این کشور بزرگ‌تر و توانایی‌های دولت در تأمین بودجه افزایش یابد با آن‌همه، بودجه دولت افغانستان همچنان به کمک‌های خارجی، وابسته است به‌گونه‌ای که ۱۰۰ درصد بودجه توسعه‌ای و بیش از ۶۰ درصد بودجه عادی، به این کمک‌ها وابسته‌اند (وزارت مالیه، ۱۳۹۱: ۲۱ و بودجه ملی افغانستان، ۱۳۹۶: ۶۴).

۴-۱ تولید ناخالص داخلی

پس از آگاهی از چگونگی هزینه-درآمدهای دولت در این سال‌ها، برای سنجش نحوه عملکرد اقتصاد، «شاخص تولید ناخالص داخلی افغانستان» را بررسی می‌کنیم؛ این شاخص، عملکرد اقتصادی همه افراد، شرکت‌ها و مؤسساتی را که در داخل یک کشور فعالیت دارند، نشان می‌دهد. تولید ناخالص داخلی افغانستان در یک بازه زمانی پانزده‌ساله، حدود ده برابر شده‌است که امور خدماتی با میانگین ۵۲/۶۶ درصد و بخش کشاورزی با ۲۵/۰۶ درصد، بیشترین سهم را عهده‌دارند؛ درحالی‌که سهم معادن با میانگین ۰/۶۵ درصد در کمترین حد ممکن قرار گرفته‌است (بانک جهانی، ۱۳۹۵: ۳ و ۳۹)؛ درهمین حال، مقایسه میان جدول ۲ و نمودار ۱ نشان می‌دهد که با افزایش میزان پرداخت کمک‌های خارجی، میزان تولید ناخالص داخلی نیز افزایش یافته‌است.

نمودار ۱: تولید ناخالص داخلی افغانستان

(منبع: World Bank, 2017)

۴-۲ سرانه ملی

از دیگر شاخص‌های سنجش رشد اقتصادی، درآمد سرانه است؛ این شاخص از تقسیم تولید ناخالص داخلی بر جمعیت، طی دوره یک‌ساله به دست آمده و بیانگر آن است که اگر اقتصادی رشد را در این سال تجربه کرده باشد، درآمد سرانه افزایش می‌یابد.

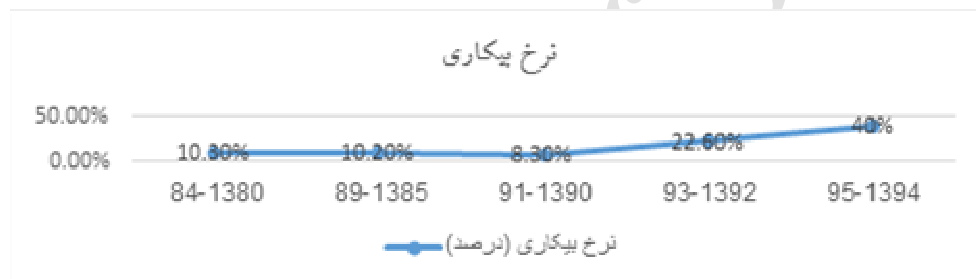
نمودار ۲: سرانه ملی در افغانستان

(منبع: UNDP, 2015 & UNDP, 2017)

نمودار ۲ از بهبود وضعیت اقتصادی مردم روایت داشته و رشدی حدود پنج برابر را نشان می‌دهد اما نباید غافل شد که اقتصاد غیررسمی افغانستان (اگرچه هیچ منبع مستندی وجود ندارد) به احتمال، حجمی بالا داشته و «مصرف خودفراهم‌ساز» نیز به‌طور گسترده در حجم اقتصاد کلان کشور نقش دارد. در حالی که شاخص درآمد سرانه، توان سنجش و محاسبه هیچ‌یک را ندارد از آنجاکه تولید ناخالص داخلی کشور، متأثر از کمک‌های خارجی است، پس به‌طور قطع کمک‌ها بر درآمد سرانه نیز مؤثر بوده‌اند.

۴-۳ نرخ بیکاری

به استناد گزارش سازمان ملل، افغانستان از لحاظ اقتصادی با چشم‌اندازی نامشخص روبه‌رو است؛ رشد اقتصادی در پنج سال اخیر به میزانی قابل توجه کاهش یافته و ناامنی، مانع سرمایه‌گذاری شده و کاهش حمایت‌های بین‌المللی، موجب کاهش قدرت خرید و افزایش بیکاری شده است (UNDP, 2015)؛ در همین حال، نتایج تحقیق میدانی نشان می‌دهد که ناامنی، بیکاری و فساد اداری از اصلی‌ترین نگرانی‌های مردم افغانستان به‌شمار می‌آیند (The Asia Foundation, 2015:20-23).

نمودار ۳: نرخ بیکاری در افغانستان

(منبع: UNDP, 2015 & UNDP, 2017)

بر اساس تعریف دولت، همه افراد بالاتر از ۱۶ سال که در هفته، دست‌کم، هشت ساعت کار همراه با مُزد و به صورت استخدامی یا شخصی انجام‌دهند، شاغل محسوب می‌شوند (وزارت اقتصاد، ۱۳۹۴: ۳۲)؛ بر این اساس، در سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۳ از هر چهار نفر به‌طور صرفاً یک نفر در بازار کار مشارکت داشته‌است (جمعیتی حدود ۱/۹ میلیون) و سایر افراد یا کمتر از هشت ساعت در هفته یا هم به‌طور کامل بیکار بوده، ۴۵/۶ درصد افراد بیکار را جوانان زیر ۲۵ سال شامل می‌شدند.

این در حالی است که شرایط در مناطق روستایی و همچنین برای زنان به‌مراتب بحرانی‌تر گزارش شده و نرخ بیکاری روستاییان از ۶/۸ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۳۷/۷ درصد در سال ۱۳۹۳ افزایش یافته و بیکاری زنان در شهرها نیز بیش از دو برابر مردان بوده‌است (بانک جهانی و وزارت اقتصاد، ۲۰۱۷: ۲۰ تا ۲۴)؛ از طرفی، میانگین نرخ رشد جمعیت کشور حدود ۳ درصد بوده و همه‌ساله

جمعیتی نزدیک به چهارصد هزار نفر به بازار کار وارد می‌شوند (بانک جهانی، ۱۳۹۶: ۵ و ۶)؛ با این حال، اعلان نرخ بیکاری ۴۰ درصد نیز برای سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۵ دور از ذهن نبوده، می‌تواند قابل قبول باشد؛ به این دلیل که پس از نشست شیکاگو (۲۰۱۲) که تصمیم گرفته شد، نیروهای ناتو خارج شوند، حجم کمک‌های خارجی نیز به تدریج کاهش یافته، و به‌طور عمده، به امور امنیتی معطوف شد؛ این کاهش به کم شدن تقاضا در بازار منجر شد و اقتصاد افغانستان را با رکود مواجه کرد (سیگار، ۲۰۱۵: ۱۶۲).

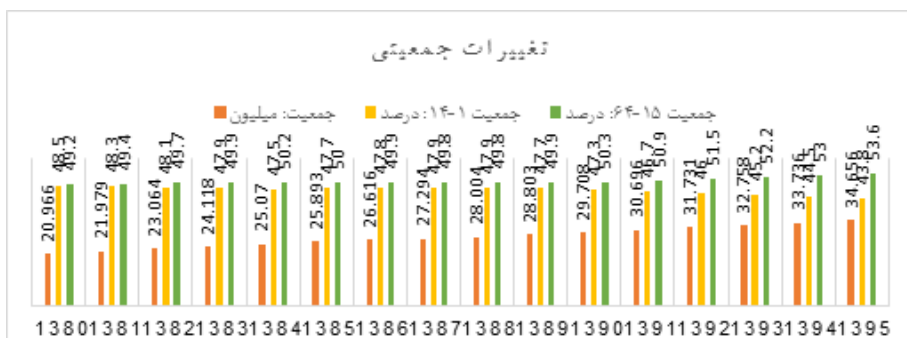
از آنجا که حدود ۷۶ درصد افراد به شغل‌های آزاد، کارگری و کار در بخش خصوصی مشغول هستند، با کاهش کمک‌های خارجی، طرح‌های عمرانی، کاهش و ده‌ها مؤسسه بین‌المللی ناظر و هماهنگ‌کننده طرح‌ها تعطیل شدند یا نیروهای خود را تعدیل کردند که به کاهش تقاضا در بازار اشتغال منجر شده است.

۴-۴ تغییرهای جمعیتی

بنابه شرایط نابسامان، آخرین سرشماری انجام شده در افغانستان به چهل سال پیش بازمی‌گردد؛ در حالی که از ۱۳۸۰، تصویری رفت، دولت این امر مهم را در دستور کار قرار دهد؛ اما شکاف‌های قومی سبب شده است که اعداد و ارقام جمعیتی به حوزه‌ای برای چانه‌زنی‌های سیاسی تبدیل شوند به نحوی که مسئله سرشماری، یکی از اصلی‌ترین نزاع‌های سیاسی چند سال اخیر در میان جناح‌های سهیم در قدرت افغانستان است؛ با آن‌همه، آخرین برآورد «اداره مرکزی احصائیه افغانستان (۱۳۹۶)» از جمعیت کشور، در مقایسه با آمار بانک جهانی، نزدیک به پنج میلیون اختلاف دارد.

بانک جهانی، جمعیت افغانستان را حدود ۳۴/۶ میلیون نفر گزارش کرده است که در مقایسه با سال ۱۳۸۰، حدود ۱۴ میلیون افزایش را نشان می‌دهد؛ این افزایش از احتساب نرخ رشد ۳ درصد، به‌علاوه جمعیت مهاجران بازگشتی، حاصل شده است. افغانستان از کشورهای است که همچنان از جوان‌ترین نیروی انسانی بهره‌مند بوده؛ جوانان زیر ۱۴ سال، حدود نیمی از جمعیت جامعه را به خود اختصاص داده‌اند؛ این در حالی است که آمار این رده سنی از ۴۸/۵ درصد، به ۴۳/۸ درصد کاهش یافته است؛ در مقابل، تعداد افراد مشمول در گروه سنی ۱۵ تا ۶۴ سال، حدود ۵ درصد بیشتر شده است؛ از طرفی، امید به زندگی شهروندان از ۵۶ سال به ۶۳/۳، افزایش و نرخ مرگ‌ومیر از ۱۱/۵ به ازای هر هزار نفر به ۶/۹ نفر کاهش یافته است (World Bank, 2017)؛ این شاخص نشان می‌دهد که

تغییرهای جمعیتی افغانستان در چند سال اخیر رو به بهبود بوده‌است.

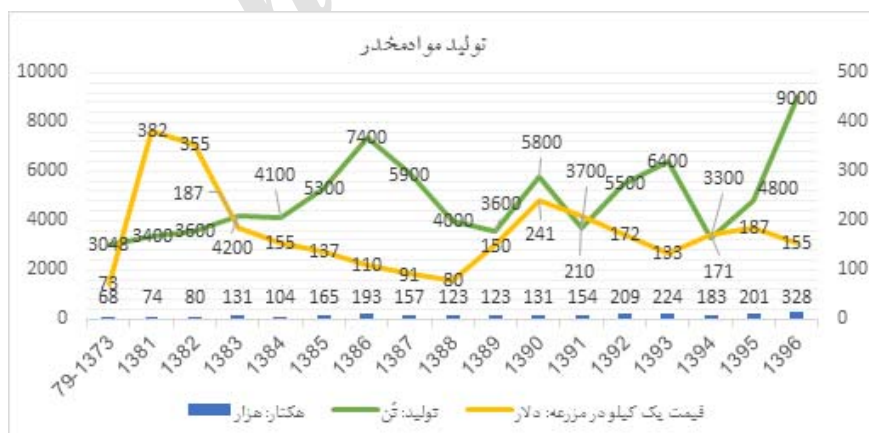

نمودار ۴: تغییرهای جمعیتی افغانستان

(منبع: World Bank, 2017)

۴-۵ تولید مواد مخدر

حدود ۷۱ درصد شهروندان افغانستان در روستاها زندگی کرده (اداره مرکزی احصائیه، ۱۳۹۶: ۲) و کشاورزی و دامداری، مهم‌ترین اشتغال آنهاست. فقر از معضلات اصلی روستاییان بوده، ساکنان روستاهای هلمند و قندهار در شمار فقیرترین مردمان کشور محسوب می‌شوند؛ بدین دلیل، ۵۰ درصد مواد مخدر تولیدشده نیز در این دو استان کاشته می‌شود (Unodc, 2017: 16). نتایج پیمایش اداره «مبارزه با جرایم و مواد مخدر سازمان ملل» نشان می‌دهد، ۷۱ درصد کشاورزان دلیل کشت خشخاش را مشکلات اقتصادی گفته‌اند (Unodc, 2015: 43).

نمودار ۵: میزان تولید مواد مخدر

(منبع: UNodc, 2017: 13-46)

اما مسئله مواد مخدر در افغانستان، از نگاه اقتصادی کشاورزان، پیچیده‌تر است. نمودار ۵ سه موضوع «مقدار تولید، میزان زمین زیرکشت و قیمت مواد مخدر» را در دو دوره طالبان و نظام فعلی بررسی کرده‌است. در حکومت طالبان به‌طور میانگین، سالانه حدود ۶۸ هزار هکتار زمین خشخاش کشت و ۳ هزار تُن نیز محصول برداشت شده‌است. بیشترین میزان برداشت محصول در یک سال، به سال ۱۳۷۸ با ۴۵۶۵ تُن مربوط بوده و میانگین قیمت فروش هر کیلو تریاک در این دوره ۷۵ دلار بوده‌است اما در نظام سیاسی جدید، به‌طور میانگین، سالانه ۱۵۲ هزار هکتار کاشت و نزدیک به ۵۰۰۰ تُن برداشت محصول وجود داشته‌است؛ بیشترین میزان برداشت نیز در سال ۱۳۹۶، با ۹۰۰۰ تُن و قیمت میانگین سالانه ۱۸۸ دلار برای هر کیلو بوده‌است.

با محاسبه‌ای ساده، ارزش مجموع تریاک تولیدشده در شانزده سال اخیر، نزدیک به ۱۴ میلیارد دلار بوده؛ درحالی‌که براساس محاسبات سازمان ملل، این عدد، حدود ۴ درصد ارزش واقعی تریاک تولیدشده بوده و باقی‌مانده آن به جیب مافیای بین‌المللی مواد مخدر رفته‌است؛ این در حالی است که یکی از دلایل حضور نیروهای خارجی در افغانستان، مبارزه با کشت خشخاش تعریف‌شده و آمریکا تا سال ۲۰۱۷ مبلغ ۸/۰۲ میلیارد دلار برای مبارزه با مواد مخدر در افغانستان هزینه کرده‌است (سیگار، ۲۰۱۴: ۴-۹؛ Sigar, 2017: 65-77 & Sigar, Special Report, 2014: 2).

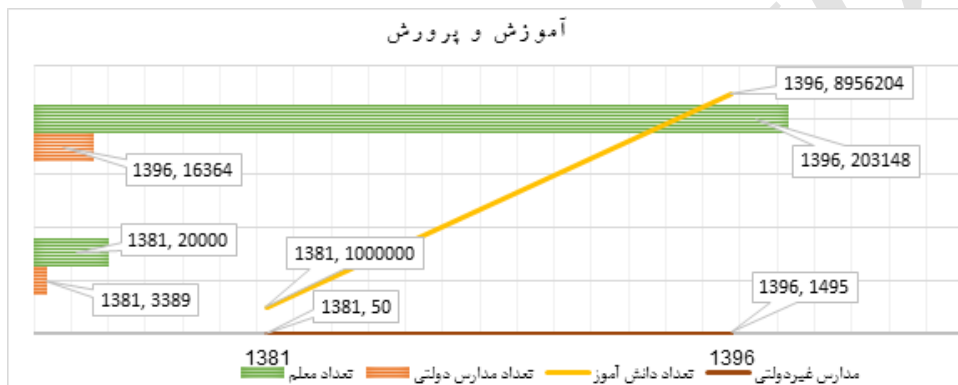
۵- بررسی شاخص‌های توسعه اجتماعی

امنیت شکننده و اقتصاد ناپایدار سبب شد که شرایط اجتماعی افغانستان نیز متزلزل باشد. بیشترین تمرکز دولت و همکاران خارجی‌اش بر مسئله امنیت بوده و بیش از نیمی از کمک‌ها را در این حوزه خرج کرده‌اند؛ با آن‌همه، ۴۹ درصد کمک‌ها برای سایر بخش‌ها (سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، روستایی) اختصاص یافته‌است.

براساس داده‌های جدول ۲-۱، این درصد از کمک‌ها، حدود ۵۵ میلیارد دلار را دربرمی‌گیرد. در گزارش‌های رسمی، جزئیات ۳۳ میلیارد دلار آن موجود و باقی‌مانده آن، در دسترس نیست. حوزه‌های حکومتداری، بهداشت، آموزش، توسعه روستایی، مصنویت‌های اجتماعی و امور زیربنایی از بخش‌هایی است که این پول برای آنها هزینه شده‌است (وزارت مالیه، ۱۳۹۱: ۱۲ تا ۱۵ و ۱۳۸۹: ۳۲ و ۳۳)؛ درادامه، شاخص‌هایی از توسعه اجتماعی در افغانستان بررسی می‌شود.

۵-۱ آموزش

از تأسیس اولین مدرسه مدرن در افغانستان بیش از یک قرن می‌گذرد؛ در این سال‌ها نظام آموزشی کشور راهی پرفرازونشیب را پیموده‌است؛ به احتمال، کمتر کسی در این نکته تردید دارد که معارف افغانستان در دوران طالبان، با جلوگیری از تحصیل دختران و استحاله کردن نظام آموزشی، تلخ‌ترین روزهای خود را تجربه کرد. با پایان دوران طالبان و روی کار آمدن نظام جدید، نظام آموزشی به یمن کمک‌های خارجی، رشدی مناسب داشته‌است.

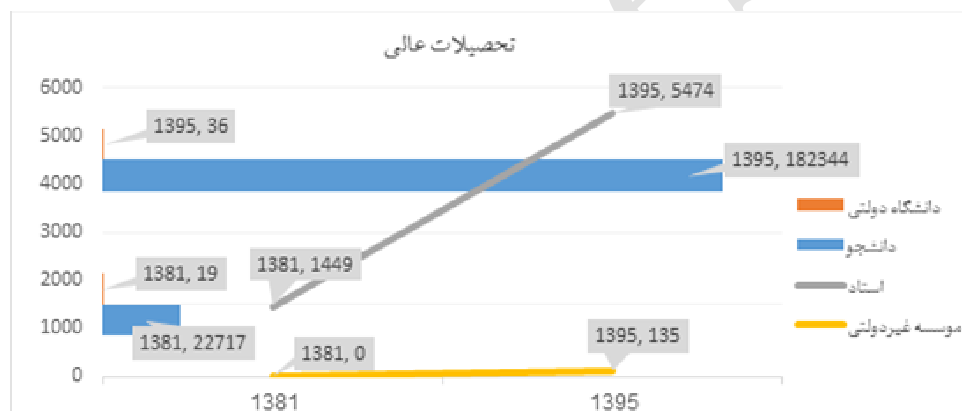
نمودار ۶: آموزش و پرورش

(منبع: UNodc, 2017: 13-46)

در پایان حکومت طالبان، نظام آموزشی از ۳۳۸۹ مدرسه، یک میلیون دانش‌آموز و نزدیک به بیست هزار معلم تشکیل شده بود؛ نظامی (سیستمی) که زنان به هیچ وجه نقشی نداشتند اما امروزه آموزش و پرورش، حدود ۸ میلیون دانش‌آموز، بیش از ۲۰۳ هزار معلم و نزدیک به ۱۶۵۰۰ مدرسه دولتی دارد که بیش از ۳۸ درصد دانش‌آموزان و ۳۱ درصد معلمان، زنان هستند. بخش خصوصی نیز با ۱۴۹۵ مدرسه غیردولتی و بیش از ۴۲۷ هزار دانش‌آموز، سهمی عمده در نظام آموزشی به عهده گرفته‌است. کیفیت فضای‌های آموزشی به شکلی چشمگیر تغییر کرده و با چاپ میلیون‌ها جلد کتاب، برنامه‌های درسی به‌روز شده و ۸۸ درصد دانش‌آموزان از مدرسه و کلاس درسی استاندارد بهره‌مندند (کمیسیون حقوق بشر افغانستان، ۱۳۹۶: ۲۵)؛ باین حال، ناامنی‌ها نظام آموزشی افغانستان را نیز تهدید می‌کنند به نحوی که تنها در سال ۱۳۹۶ بیش از هزار مدرسه در سراسر کشور، مجبور شده‌اند که تعطیل شوند (وزارت معارف، ۱۳۹۶).

از طرفی، نرخ سواد همچنان در حالتی نگران‌کننده قرار دارد. حدود ۴۰ درصد افراد جامعه را باسوادان تشکیل می‌دهند (UNDP, 2015). و قرار است تا سال ۱۴۰۰ میزان باسوادهای افغانستان به ۶۰ درصد افزایش یابد (معینیت سوادآموزی، ۱۳۹۵: ۱۶)؛ دولت برای تحقق این راهکار (استراتژی)، سالانه هزاران نفر را در کشور آموزش می‌دهد آمار نشان می‌دهد که تنها در سال ۱۳۹۵ حدود ۴۱۷ هزار نفر در دوره‌های سوادآموزی شرکت کرده‌اند که ۶۰ درصد آنان زنان بوده‌اند؛ این برنامه که با همکاری یونسکو اجرایی شود، بخشی از تمرکز خود را به برگزاری دوره‌های سوادآموزی به سربازان و زندانی‌ها اختصاص داده است (معینیت سوادآموزی، ۱۳۹۵: ۱۷).

نکته بعدی در این زمینه، بحث آموزش عالی است؛ دانشگاه نیز در این سال‌ها گامی مهم دری تحول برداشته است. به روزکردن نظام آموزشی، ساخت زیربنای فیزیکی، راه‌اندازی رشته‌های جدید و کادرسازی قسمتی از این تحولات است.

نمودار ۷: تحصیلات عالی

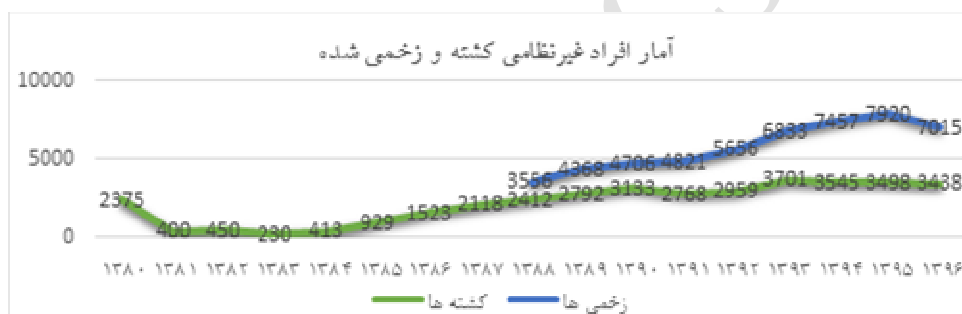
(منبع: UNodc, 2017: 13-46)

امروزه، وزارت «تحصیلات عالی افغانستان»، مسئولیت ۳۶ دانشگاه دولتی با بیش از ۱۸۰ هزار دانشجو و ۵۴۷۴ استاد را به عهده دارد که حدود ۲۲ درصد ظرفیت دانشجویی و ۱۴ درصد استادان در اختیار زنان است؛ در همین حال، بیش از ۱۳۱ هزار دانشجو در ۱۳۵ مؤسسه آموزش عالی غیردولتی به تحصیل مشغول‌اند؛ در حالی که در پایان حکومت طالبان، حدود ۲۲ هزار دانشجو و ۱۴۰۰ استاد در نوزده دانشگاه دولتی (۹۲ دانشکده) و بدون حضور زنان، به تحصیل، مشغول بوده، هیچ مؤسسه غیردولتی وجود نداشت (وزارت تحصیلات عالی، ۱۳۹۵: ۲ تا ۵؛ اداره احصائیه مرکزی، ۱۳۹۵ و

وزارت تحصیلات عالی، ۱۳۹۶). اقبال به تحصیلات عالی به شکلی روزافزون در میان مردم رو به افزایش است به حدی که در کنکور سراسری سال ۱۳۸۱، حدود ۱۵ هزار متقاضی وجود داشته اما این عدد در سال ۱۳۹۶ به بیش از ۱۸۷ هزار نفر افزایش یافته است (وبسایت دویچه‌وله ۲۰۱۱ و وب-سایت بی‌بی‌سی، ۱۳۹۶).

۲-۵ امنیت

مسئله امنیت برای افغانستان به کلافی سردرگم بدل شده و عوامل آن به اقصی نقاط جهان ریشه دوانده است. پس از حضور نیروهای ناتو در افغانستان، تصور مردم این بود که دوران ناخوش جنگ به پایان آمده و روزگاری خوشی در پیش است اما دیری نپایید تا تصورها وارونه شده، مردم برای امنیت، بهایی سنگین پرداخت کنند.

نمودار ۸: آمار تلفات غیرنظامی‌ها در افغانستان

(منبع: 3: Unama, 2016: 3-9 & Unama, 2017: 3)

براساس آمار «مؤسسه واتسون دانشگاه براون»^۱ و نمایندگی سازمان ملل در افغانستان، در میان سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۶، نزدیک به ۸۹ هزار غیرنظامی در افغانستان کشته و زخمی شده‌اند که بیش از ۳۶ هزار کشته و ۵۲ هزار نفرشان زخمی‌ها بوده‌اند؛ درحالی‌که درخصوص تعداد زخمی‌های هشت سال اول، هیچ آماری دردسترس نیست. سهم زنان و کودکان از مجموع آمار نه سال اخیر، حدود ۲۵ هزار نفر است که بیش از هشت هزار نفرشان کشته و سایرین، زخمی شده‌اند (یوناما، ۲۰۱۵: ۱۷ تا ۲۱ و Unama, 2017: 13-16 & Unama, 2016: 16-20).

آمار نه سال آخر نشان می‌دهد که عامل بیش از ۵۷ هزار از موارد تلفات، افراد وابسته به گروه‌های

1 . Watson Institute Brown University

مخالف دولت بوده‌اند. حمله به مناطق مسکونی، مین‌گذاری، حملات انتحاری و قتل‌های هدفمند از مرسوم‌ترین شیوه‌های به‌کارگیری مخالفان به‌شمار می‌آید (یوناما، ۲۰۱۵: ۴۳؛ Unama, 2017: 32 & 51). به گزارش سازمان ملل، آمار تلفات غیرنظامیان از سال ۱۳۸۶ به شکلی بی‌سابقه افزایش یافته و با استفاده از حملات انتحاری، جنگ را به شهرها و مناطق مسکونی هدایت کرده‌اند (یوناما، ۲۰۱۵: ۲۴)؛ از طرفی، سازمان ملل از سال ۱۳۹۴، حضور داعش را در افغانستان تأیید کرده (یوناما، ۲۰۱۵: ۲۴)؛ و عامل قتل ۶۶۱ نفر از غیرنظامیان را در سال ۱۳۹۵، این گروه معرفی کرده‌است (کمیسیون حقوق بشر افغانستان، ۱۳۹۵: ۱۸)؛ جنگ در افغانستان، علاوه بر مردم عادی به دوطرف نیز، هزینه‌هایی زیاد را تحمیل کرده و در مجموع از افراد غیرنظامی و دوطرف درگیر، بیش از ۲۲۸ هزار نفر کشته و زخمی شده‌اند.

جدول ۳: آمار تلفات حاضران در میدان جنگ در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵

مخالفان دولت	خبرنگاران	کارمندان NGO	پیمانکار	پیمانکاران آمریکایی	نیروهای ناتو ^۱	نیروهای آمریکایی	سربازان افغانستان	
۴۲۱۰۰	۲۴	۳۸۲	۱۸۹۰	۱۶۵۰	۱۱۳۶	۲۳۷۱	۳۰۴۷۰	کشته‌ها
۱۹۰۰۰	--	۲۹۹	--	۱۵۳۴۸	۳۸۰۰	۲۰۱۷۹	۱۷۰۰۰	زخمی‌ها

(منبع: Crawford, 2016: 9)

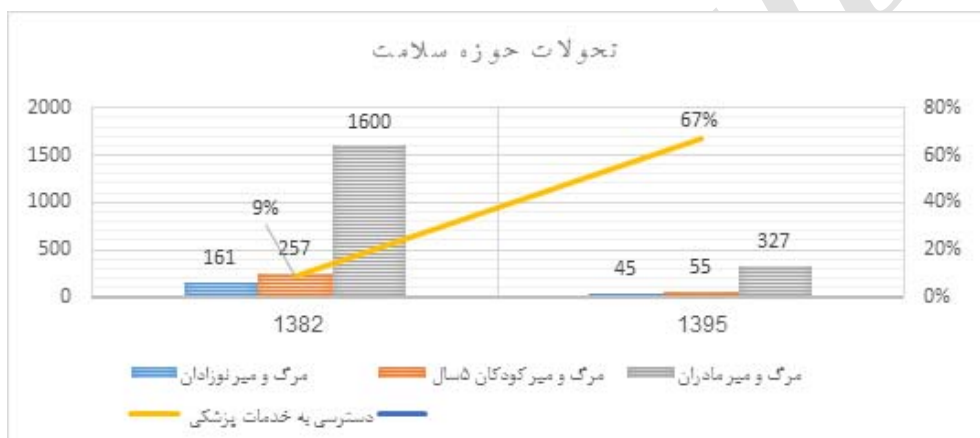
جدول ۳، تلفات سربازان را بیش از ۴۷ هزار نفر نشان می‌دهد؛ این در حالی است که در افغانستان، نظام سربازی، اجباری نبوده، بسیاری از این سربازان به دلیل شرایط بیکاری و فقر برای امرار معاش به نیروهای مسلح می‌پیوندند.

همه اینها در شرایطی است که بیش از ۵۱ درصد مجموع کمک‌های خارجی در حوزه امنیتی هزینه شده و هم‌زمان، حدود ۱۱۳ هزار نیروی چندملیتی از پنجاه کشور، مسئولیت امنیت افغانستان را به‌عهده داشته‌اند؛ البته این تعداد نیرو از سال ۱۳۹۳ به ۱۳۵۷۶ نفر کاهش یافته‌اند. ایالات متحده آمریکا در هر دو مقطع، بیشترین نیروی نظامی را به افغانستان آورده‌است؛ به‌گونه‌ای که در مرحله اول ۷،۴۴۰، و در مرحله دوم ۶۹۴۱ سرباز آمریکایی در این کشور بوده و هستند (Livingston & Halon, 2012: 5). (& Web Site: Nato, 2017)

۱. فقط نیروهای انگلیس، کانادا، فرانسه و آلمان را شامل می‌شود.

۳-۵ بهداشت و سلامت

چگونگی دسترسی به خدمات بهداشتی از جمله شاخص‌هایی است که طی دو دهه اخیر، سازمان‌های بین‌المللی برای رسیدن به توسعه اجتماعی، به آن تأکید می‌کنند. جوامع توسعه‌یافته به دلیل بهره‌مندی از نیروی انسانی کارآزموده و امکانات مناسب، کمترین نرخ مرگ‌ومیر و بهترین خدمات بهداشتی را دارند؛ موضوعی که در جهان سوم از نگرانی‌های اصلی به‌شمار می‌آید. تحولات حوزه سلامت در افغانستان، با حمایت کشورهای خارجی در این سال‌ها، رشدی به‌نسبت مطلوب را تجربه کرده‌است.

نمودار ۹: تحولات حوزه سلامت و بهداشت در افغانستان

منبع: (تمنا، ۱۳۸۷: ۱۸۰ و Sigar, 2017: 186).

امروزه، ۶۷ درصد مردم به خدمات بهداشتی دسترسی دارند در حالی که این عدد در سال ۱۳۸۰ حدود ۹ درصد بوده‌است. بنابه آمار ۱۳۹۵، در مجموع ۱۳۲۶۷ تخت بیمارستان دولتی، ۲۱۴۷ مرکز بهداشت با ۸۷۰۰ پزشک در افغانستان وجود دارند؛ این دسترسی‌ها سبب شده که مرگ‌ومیر مادران باردار از ۱۶۰۰ (به‌ازای صد هزار) به ۳۲۷، مرگ‌ومیر کودکان از ۲۵۷ (به‌ازای هزار) به ۵۵ و مرگ‌ومیر نوزادان از ۱۶۱ به ۴۵ مورد کاهش یابد. میزان زایمان‌های زیر نظر ماما از ۱۴/۳ درصد در سال ۱۳۸۲، به ۵۶/۴ درصد در ۱۳۹۶؛ و تعداد ماماها نیز از ۴۶۷ به ۴۶۰۰ نفر افزایش یافته‌است (اداره احصائیه مرکزی، ۱۳۹۶: ۱۶؛ احصائیه مرکزی، ۱۳۹۵: ۳۲؛ وزارت صحت عامه، ۱۳۹۱: ۳ و ۲۲؛ احصائیه مرکزی، ۲۰۱۱: ۸۲ تا ۸۹ و کمیسیون حقوق بشر افغانستان، ۱۳۹۶: ۳۵ و ۳۶).

از طرفی، دسترسی به آب سالم نیز، باعث بهبود کیفیت زندگی مردم و کاهش بیماری‌های واگیر

شده است. بنابه آخرین اطلاعات، ۶۴/۷ درصد مردم افغانستان از آب سالم استفاده می‌کنند (احصائیه مرکزی افغانستان، ۱۳۹۶: ۱۶)؛ برای فراهم‌شدن این امکانات، حدود ۳/۵ درصد کمک‌ها هزینه‌شده که آمریکا، هزینه‌های واکسن فلج اطفال، ساخت و بازسازی ۶۷۰ مرکز بهداشتی، آموزش حدود دو هزار پرستار و ماما و تأمین داروهای ضروری و کم‌یاب را به ارزش یک میلیارد دلار پرداخت کرده است. (تمنا، ۱۳۸۷: ۱۸۰ و Sigar, 2017: 186).

۵-۴ شاخص توسعه انسانی

این شاخص، سه وضعیت «قدرت خرید، دسترسی به خدمات بهداشتی و آموزشی» را سنجش می‌کند به گونه‌ای که «میزان درآمد سرانه، امید به زندگی، امید به تحصیل و میانگین سال‌های تحصیل» ابزارهای سنجش آن بوده‌اند که همه‌ساله از طرف سازمان ملل، ارزیابی می‌شوند و ارقامی از صفر تا یک (۰ و ۱) را در برمی‌گیرند؛ هرچه این رقم به یک نزدیک‌تر باشد، بر توسعه‌یافتگی آن کشور دلالت دارد. افغانستان با نمره ۰/۴۷۹ و رتبه ۱۶۹ (سال ۱۳۹۵)، در دسته سوم و جزو کشورهای با توسعه انسانی پایین قرار دارد.

نمودار ۱۰: توسعه انسانی در افغانستان

(منبع: UNDP, 2016)

نمره افغانستان در این شاخص برای سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹، نزدیک به ۳ درصد رشد کرده؛ در حالی که برای سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۵، حدود ۱ درصد بوده است. و اجزای آن برای سال ۱۳۹۵ از این قرار است که امید به زندگی ۶۳/۳ سال، امید به تحصیل در بدو تولد ۱۰/۱ سال، میانگین سال‌های تحصیل آحاد جامعه ۳/۵ سال و درآمد سرانه هرفرد ۵۶۱ دلار بوده است (UNDP, 2016)؛ بر این اساس، با وجود بهبود دسترسی به خدمات پزشکی، «فقر و بی‌سوادی» از عوامل اصلی پایین بودن نمره هستند.

۶- آزمون فرضیه‌ها

کمک‌های خارجی، متغیر مستقل این پژوهش است و شاخص‌های توسعه اقتصادی-اجتماعی نیز به‌عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته شده‌اند که رابطه‌شان با متغیر مستقل، بررسی و ارائه می‌شود.

جدول ۴: نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن

کمک‌های خارجی	تولید ناخالص داخلی	سرانه ملی	امید به زندگی	توسعه انسانی	تلفات غیر نظامیان	مواد مخدر	آموزش (تعداد دانشجویان)	جمعیت	بیکاری
۱	۰/۷۹۶	۰/۷۳۶	۰/۵۳۹	۰/۵۴۵	۰/۵۵۴	۰/۳۸۲	۰/۵۲۹	۰/۵۳۹	۰/۵۸۳
خطای آزمون	۰/۰۰۴	۰/۰۰۲	۰/۰۳۸	۰/۰۳۶	۰/۰۳۲	۰/۱۵۹	۰/۰۴۳	۰/۰۳۸	۰/۰۴۶
تولید ناخالص داخلی	۱	۰/۹۹۳	۰/۹۳۲	۰/۹۳۵	۰/۹۱۸	۰/۲۰۲	۰/۹۲۹	۰/۹۳۲	۰/۱۷۹
خطای آزمون	۰/۰۰۴	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۷۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۷۹
سرانه ملی	۰/۷۳۶	۱	۰/۹۱۱	۰/۹۱۵	۰/۹۰۷	۰/۲۰۲	۰/۹۰۷	۰/۹۱۱	۰/۱۰۶
خطای آزمون	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۷۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۷۴۴
امید به زندگی	۰/۵۳۹	۰/۹۳۲	۱	۰/۹۹۸	۰/۹۳۶	۰/۱۷۷	۰/۹۹۶	۰/۹۸۹	۰/۵۰۰
خطای آزمون	۰/۰۳۸	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۲۸	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۹۸
توسعه انسانی	۰/۵۴۵	۰/۹۳۵	۰/۹۱۵	۱	۰/۹۳۸	۰/۱۶۳	۰/۹۹۶	۰/۹۷۹	۰/۵۰۰
خطای آزمون	۰/۰۳۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۶۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۹۸
تلفات غیر نظامیان	۰/۵۵۴	۰/۹۱۸	۰/۹۰۷	۰/۹۳۶	۱	۰/۱۶۱	۰/۹۲۹	۰/۹۳۶	۰/۵۱۸
خطای آزمون	۰/۰۳۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۶۷	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۸۵
مواد مخدر	۰/۳۸۲	۰/۲۰۲	۰/۲۰۲	۰/۱۷۷	۰/۱۶۳	۱	۰/۱۸۱	۰/۱۷۷	۰/۰۹۵
خطای آزمون	۰/۱۵۹	۰/۴۷۰	۰/۴۷۰	۰/۵۲۸	۰/۵۶۲	۰/۵۶۷	۰/۵۲۰	۰/۵۲۸	۰/۷۶۹
آموزش (تعداد دانشجویان)	۰/۵۲۹	۰/۹۲۹	۰/۹۰۷	۰/۹۹۶	۰/۹۲۹	۰/۱۸۱	۱	۰/۹۹۶	۰/۵۰۰
خطای آزمون	۰/۰۴۳	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۲۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۹۸
جمعیت	۰/۵۳۹	۰/۹۳۲	۰/۹۱۱	۰/۹۸۹	۰/۹۷۹	۰/۱۷۷	۰/۹۹۶	۱	۰/۵۰۰
خطای آزمون	۰/۰۳۸	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۲۸	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۹۸
بیکاری	۰/۵۸۳	۰/۱۷۹	۰/۱۰۶	۰/۰۹۸	۰/۰۹۸	۰/۰۸۵	۰/۰۹۸	۰/۰۹۸	۱
خطای آزمون	۰/۰۴۶	۰/۵۷۹	۰/۷۴۴	۰/۰۹۸	۰/۰۹۸	۰/۷۶۹	۰/۰۹۸	۰/۰۹۸	۰/۰۴۶

به منظور آزمون فرضیه‌ها و بررسی رابطه میان متغیرها از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شده و حجم نمونه نیز، برابر با ۱۵ ($n=15$) است. نتیجه آزمون در جدول ۴: ارائه شده است.

بر اساس جدول ۴، نتایج آزمون فرضیه‌ها در زیر ارائه می‌شود:

فرضیه اول: معناداری آزمون میان کمک‌های خارجی و تولید ناخالص داخلی ($0/004$)، کوچک‌تر از ۵ درصد و ضریب همبستگی $0/696$ میان متغیرها، همبستگی به نسبت بالا و مثبت را نشان می‌دهد؛ لذا فرضیه ۰ (صفر) رد و اثر مثبت کمک‌های خارجی بر تولید ناخالص داخلی پذیرفته می‌شود. و این یعنی، هرچقدر کمک‌های خارجی افزایش یافته‌اند، تولید ناخالص داخلی افغانستان نیز افزایش پیدا کرده است.

فرضیه دوم: معناداری آزمون میان کمک‌های خارجی و سرانه ملی ($0/002$)، کوچک‌تر از ۵ درصد است؛ و ضریب $0/736$ همبستگی مثبت میان متغیرها را نشان می‌دهد؛ لذا فرضیه ۰ رد شده، اثر مثبت کمک‌های خارجی بر سرانه ملی پذیرفته می‌شود که هرچقدر کمک‌های خارجی افزایش یافته، سرانه ملی نیز افزایش پیدا کرده است.

فرضیه سوم: معناداری آزمون میان کمک‌های خارجی و امید به زندگی ($0/038$)، کوچک‌تر از ۵ درصد است و مقدار ضریب $0/539$ میان متغیرها، همبستگی مثبت را نشان می‌دهد؛ لذا فرضیه ۰ رد و اثر مثبت کمک‌های خارجی بر امید به زندگی مردم پذیرفته می‌شود یعنی، هرچقدر کمک‌ها افزایش یافته‌اند، امید به زندگی مردم نیز افزایش یافته است.

فرضیه چهارم: معناداری آزمون میان کمک‌ها و متغیر توسعه انسانی ($0/036$)، کوچک‌تر از ۵ درصد و مقدار ضریب همبستگی $0/545$ بین متغیرها، همبستگی مثبت را نشان می‌دهد؛ لذا اثر مثبت کمک‌های خارجی بر توسعه انسانی پذیرفته شده، تأیید می‌کند که هرچقدر کمک‌ها افزایش پیدا کنند، وضعیت توسعه انسانی نیز بهبود یافته است.

فرضیه پنجم: معناداری آزمون میان کمک‌های خارجی و متغیر امنیت (تلفات غیرنظامیان) ($0/032$)، کوچک‌تر از ۵ درصد است؛ لذا فرضیه ۰ رد و اثر مثبت کمک‌های خارجی بر تلفات غیرنظامیان در افغانستان پذیرفته می‌شود و ضریب همبستگی $0/554$ میان کمک‌های خارجی و تلفات غیرنظامیان، همبستگی مثبت را نشان می‌دهد؛ بر این اساس، فرضیه تحقیق را که به مؤثر نبودن کمک‌های خارجی بر کاهش تلفات غیرنظامیان تأکید داشته، تأیید می‌کند.

فرضیه ششم: اگرچه مقدار ضریب همبستگی ($0/382$) میان کمک‌های خارجی و تولید مواد

مخدر، همبستگی مثبت را نشان می‌دهد؛ اما آزمون معناداری (۰/۱۵۹)، بزرگ‌تر از ۵ درصد است؛ لذا رابطه معناداری میان کمک‌های خارجی و تولید مواد مخدر وجود نداشته و کمک‌ها در کاهش تولید مواد مخدر، مؤثر نبوده‌اند که در این حالت، فرضیه تحقیق نیز تأیید می‌شود.

فرضیه هفتم: معناداری آزمون میان کمک‌های خارجی و متغیر آموزش (تعداد دانشجویان) (۰/۰۴۳)، کوچک‌تر از ۵ درصد است که اثر مثبت کمک‌ها پذیرفته می‌شود. ضریب همبستگی ۰/۵۲۹ نیز از همبستگی مثبت میان کمک‌های خارجی و بهبود شرایط آموزشی خبر می‌دهد؛ یعنی هرچه در کمک‌ها افزایش پیدا کرده، تعداد دانشجویان نیز افزایش یافته است.

فرضیه هشتم: نتیجه آزمون معناداری میان کمک‌های خارجی و متغیر افزایش جمعیت (۰/۰۳۸)، کوچک‌تر از ۵ درصد و ضریب همبستگی ۰/۵۳۹، همبستگی مثبت را نشان می‌دهد لذا اثر مثبت کمک‌ها بر افزایش جمعیت پذیرفته می‌شود؛ بدین معنی که کمک‌های خارجی بر افزایش جمعیت افغانستان، مؤثر بوده است.

فرضیه نهم: نتیجه آزمون معناداری میان کمک‌ها و نرخ بیکاری (۰/۰۴۶)، کوچک‌تر از ۵ درصد و ضریب همبستگی ۰/۵۸۳-، همبستگی منفی و معکوس را نشان می‌دهد لذا اثر مثبت کمک‌های خارجی بر افزایش نرخ بیکاری پذیرفته می‌شود؛ بدین معنی که کمک‌ها بر افزایش بیکاری مؤثر بوده‌اند، به گونه‌ای که هرگاه میزان کمک‌ها افزایش یافته، نرخ بیکاری، کاهش و زمانی که کمک‌ها رو به کاهش بوده است، بیکاری افزایش یافته است.

نتیجه‌گیری

حجم کمک‌های خارجی به افغانستان، زیاد بوده است اما به دلیل «ناهماهنگی میان دولت و مراجع کمک‌کننده، نبود زیرساخت‌های لازم، فساد اداری و ناامنی گسترده»، قسمتی از آنها حیف شده و به‌هدر رفته است. نتایج پژوهش، دری تحقیق‌های سایر پژوهشگران بوده و همانند مباح و آسوما (۲۰۱۴)، حسین (۲۰۱۴)، رسی (۲۰۱۴)، کمال ابورایا (۲۰۱۴) و توتاخیل (۲۰۱۱) نشان می‌دهد که در افغانستان نیز کمک‌های خارجی بر بهبود فقر و بیکاری مؤثر نبوده و این کشور همچنان ظرفیتی پایین برای صنعتی شدن دارد اگرچه نقش کمک‌ها بر بهبود وضعیت آموزشی و بهداشتی، مؤثر بوده است؛ از طرفی، مصرف کمک‌های خارج از بودجه دولت، به عدم شفافیت و حسابرسی دقیق و همچنین، تضعیف جایگاه دولت منجر شده، مؤسسات دریافت‌کننده منابع مالی، الزامی در پاسخ‌گویی به دولت

در خود نمی‌بینند.

بررسی شاخص‌های توسعه اقتصادی- اجتماعی، افغانستان نشان می‌دهد که حضور نظامیان خارجی، نه تنها که به «بهبود وضعیت امنیتی، کاهش مواد مخدر و اشتغال پایدار» منجر نشده است که برعکس، «آمار کشته‌شده‌های غیرنظامیان، تولید مواد مخدر و بیکاری» به شکلی بی‌سابقه افزایش یافته است. نبود توان مدیریتی لازم برای بهره‌برداری از منابع مالی و اولویت‌سنجی، اجبار دولت افغانستان به جذب مشاوران و پیمانکاران خارجی موجب شده که حدود ۴۰ درصد از منابع به‌عنوان حقوق و دستمزد مشاوران به مرجع اصلی بازگردد (وزارت مالیه، ۱۳۸۹: ۵۱ و Oxfam, 2009).

فساد اداری و ضعف نظارتی، هزینه‌های اختلاس و دریافت رشوه را ارزان کرده و از دیگر عواملی است که به هدررفت منابع کمک می‌کند. اقتصاد و توان نظامی افغانستان به شکلی گسترده به منابع بیرونی، وابسته است. و اگر قرار باشد که این منابع قطع شوند، دولت، توانایی ندارد که بودجه رسمی را تأمین کند؛ در عرصه نظامی نیز، برای مقابله با عناصر مخالف قدرت ندارد. اتکا به منابع خارجی و عدم توجه به ظرفیت‌های داخلی، به ناامنی و فساد منجر شده است تا اعتماد مردم به نظام سیاسی، متزلزل شده، ناامیدی اجتماعی افزایش یابد.

منابع

۱- منابع فارسی

- آرزو، عبدالغفور (۱۳۸۹)؛ *افغانستان و جامعه مدنی*؛ کابل: نشر وزارت امور خارجه.
- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۹۳)؛ *جامعه‌شناسی توسعه*؛ تهران: انتشارات کیهان.
- الهی، همایون (۱۳۸۲)؛ *کمک خارجی و توسعه نیافتگی*؛ تهران: قومس.
- تمنا، فرامز (۱۳۸۷)؛ *سیاست خارجی آمریکا در افغانستان*؛ تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- تودارو، مایکل (۱۳۷۸)؛ *توسعه اقتصادی در جهان سوم*؛ ترجمه دکتر غلامعلی فرجادی؛ تهران: بازتاب.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۷)؛ *توسعه و تضاد*؛ تهران: سهامی انتشار.
- سن، آمارتیا (۱۳۸۲)؛ *توسعه به مثابه آزادی*؛ ترجمه دکتر وحید محمودی؛ تهران: دانشکده مدیریت.

- طالبان، محمدرضا (۱۳۸۹): *جامعه‌شناسی سیاسی کلان*؛ تهران: جامعه‌شناسان.
- عباسی، ابراهیم و مجید رنجبردار (۱۳۹۰): «کمک‌های مالی ایران به افغانستان: اهداف و آثار اقتصادی»، *فصلنامه روابط خارجی*؛ سال سوم، ش ۳، ص ۱۹۵ تا ۲۲۹.
- عضدانلو، حمید (۱۳۸۴): *آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی*؛ تهران: نشر نی.
- *قانون اساسی جمهوری اسلامی افغانستان* (۱۳۸۲)؛ «مجموعه قوانین»؛ کابل: نشر کمیسیون حقوق بشر افغانستان.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۲): *روش تحقیق کیفی: ضد روش*؛ ج ۱، تهران: جامعه‌شناسان.
- *مشور سازمان ملل متحد* (۱۹۴۵)؛ *ضمیمه کتاب: شورای امنیت و سازمان ملل متحد* (۱۳۳۷)؛ محمدعلی انصاری؛ تهران: نشر ابن سینا.
- هینز، جفری (۱۳۹۳)؛ *مطالعات توسعه*؛ ترجمه رضا شیروودی و جواد قبادی؛ تهران: نشر آگه.

۲- منابع انگلیسی

- Crawford, Neta (2016) Update on the Human Costs of War for Afghanistan and Pakistan: 2001 to mid-2016, Watson institute, Brown University, (Jan 18, 2018), www.watson.brown.edu/costofwar/files/cow/imce/paper/2016.
- Hossain, Basharat (2014) The Effect of Foreign Aid on the Economic Growth of Bangladesh, *Journal of Economics and Development Studies*, June 2014, Vol.2, No.2, PP. 93-105.
- Kamal Abouraiia, Mahmoud (2014) Impact of Foreign Aid in Economic Dvelopment of Developing Countries: A Case Of Philipines, *European Journal of Business and Social Sciences*, Vol.3, No.4, PP 166-180, July 2014.
- Kaplan, Seth, D (2008) *Fixing Fragile States: A New Paradigm for Development*, West Port, London, Green Wood Publishing.
- Livingston, Ian.S & Halon, Michael.O (2012) *Brookings: Afghanistan Index (Report)*, Jan 17, 2018, www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/index20120930.pdf

- Mbah, Stella & Amassoma, Ditimi (2014) the Linkage between Foreign Aid and Economic Growth in Nigeria, International Journal of Economic Practices and Theories, Vol.4, No.6, 2014.
- Oxfam (2009) Q & A on aid in Afghanistan (Feb 16 2018), www.oxfamamerica.org/explore/stories/q-a-on-aid-in-afghanistan
- Radelet, Steven (2006) A Primer on Foreign Aid, Center Global Development, www.cgdev.org
- Reci, Amarda (2014) Advantages and Disadvantages of Foreign Assistance in Albania, Forum Scientiae Oeconomia, Vol. 2, No.3, Pp 123-132.
- Sigar (2017) Quarterly Report to the United States Congress, July 30, 2017, www.sigar.mil
- Sigar (2014) Special Report, (Oct 2014), www.sigar.mil
- The Asia Foundation (2015) A Survey of the Afghan People: Afghanistan in 2015, www.asiafoundation.org/resources/pdfs/AFG2015
- Totakhail, Mohammad Lateef (2011) Foreign Aid and Economic Development in Afghanistan (Analysis of German assistance to Afghanistan with reference to the Paris Declaration on Aid Effectiveness), A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Public Policy, University of Erfurt, Germany.
- UNAMA (2017) Afghanistan: Protection of Civilians in armed conflict, (Jan 17, 2018), www.unama.unmissious.org/site/default/files/.
- UNAMA (2016) Afghanistan: Protection of Civilians in armed conflict, (Jan 17, 2018), www.unama.unmissious.org/site/default/files/.
- UNDP (2017), Data, (Oct 13, 2017), www.hdr.undp.org/en/data/Afghanistan
- UNDP (2016) Data, (Jan 29, 2018), www.hdr.undp.org/en/countries/profiles/AFG
- UNDP (2015), About Afghanistan, www.af.undp.org/content/afghanistan/en/home
- UNODC (2017) Afghanistan Opium Survey 2017: Cultivation and Production,

(Nov 2017), www.unodc.org/document

- UNODC (2015) Afghanistan Opium Survey 2015: Socio-economic analysis, (March 2015), www.unodc.org/document
- Web site: NATO (2017) Resolute Support Mission (Report), Jan 17 2018, www.nato.int/nato_static_FL2014/pdf/pdf2017_05_RSM
- Web site: The New York Times (2015) Afghan Minerals, Another Failure (News), May 27, Page A22, (Oct 25, 2017).
- World Bank (2017) Data, www.worldbank.org/data/afghanistan

۳- منابع الکترونیکی

- اداره مرکزی احصائیه افغانستان (۱۳۹۶)؛ «برآورد نفوس کشور»؛ به روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۰/۱۸ www.cso.gov.af/fa
- _____ (۱۳۹۶)؛ «سروری وضعیت زندگی در افغانستان ۱۳۹۵ (شش ماه اول)»؛ به روزرسانی: ۱۳۹۶/۰۸/۰۹ www.cso.gov.af/fa
- _____ (۱۳۹۵)؛ «تعداد پوهنتون‌ها و استادان تحصیلات عالی ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۵»؛ به روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۰/۲۱ www.cso.gov.af/fa/page/socio-statistics/higher-education
- _____ (۱۳۹۵)؛ «وضعیت زنان و مردان در افغانستان»؛ به روزرسانی: ۱۳۹۶/۰۸/۰۷ www.cso.gov.af/content/files/survey
- _____ (۲۰۱۱)؛ «زنان و مردان در افغانستان ۲۰۱۱»؛ به روزرسانی: ۱۳۹۶/۰۸/۱۳ www.cso.gov.af/fa
- کمیسیون حقوق بشر افغانستان (۱۳۹۶)؛ «گزارش وضعیت حقوق اقتصادی - اجتماعی سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۵»؛ به روزرسانی: www.aihrc.org.af/Media/files/researchreport/dari/13961396/11/10
- _____ (۱۳۹۵)؛ «گزارش تلفات افراد ملکی در افغانستان»؛ به روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۰/۲۷ www.aihrc.org.af/media/files/researchreport/dari/1395/

- بودجه ملی افغانستان (۱۳۹۶)؛ «بودجه ۱۳۹۶»؛ به‌روزرسانی: ۱۳۹۶/۰۹/۱۱
www.mof.gov.af/fa/documents/category/budget
- بانک جهانی (۱۳۹۶)؛ «گزارش اقتصادی افغانستان»؛ به‌روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۰/۱۹
www.documents.worldbank.org
- _____ (۱۳۹۵)؛ «گزارش اقتصادی افغانستان»؛ به‌روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۰/۱۹
www.documents.worldbank.org
- بانک جهانی و وزارت اقتصاد (۲۰۱۷)؛ «پیشرفت در معرض خطر: گزارش تحلیل وضعیت فقر در افغانستان»؛ به‌روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۱/۰۲
www.documents.worldbank.org/curated/en/۱۳۹۶/۱۱/۰۲
- معینیت سوادآموزی (۱۳۹۵)؛ «استراتژی ملی سوادآموزی»؛ به‌روزرسانی: ۱۳۹۷/۰۸/۰۲
www.ldmoe.gov.af/blog/category
- _____ (۱۳۹۵ب)؛ «گزارش آمار و احصائیه سوادآموزی»؛ به‌روزرسانی: ۱۳۹۷/۰۸/۰۲
www.ldmoe.gov.af/blog/category
- سیگار (۲۰۱۵)؛ «گزارش ربع‌وار به کانگرس آمریکا»، اکتبر ۲۰۱۵؛ به‌روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۰/۲۷
www.sigar.mil
- _____ (۲۰۱۴)؛ «راپور ربع‌وار به کانگرس ایالات متحده»، اکتبر ۲۰۱۴؛ به‌روزرسانی:
www.sigar.mil ۱۳۹۶/۱۰/۲۳
- وبسایت بی‌بی‌سی (۱۳۹۶)؛ «نتایج آزمون کنکور سال ۱۳۹۶ افغانستان اعلام شد (خبر)»؛
به‌روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۰/۲۴ www.bbc.com/persian/afghanistan-40762340
- _____ (۲۰۱۶)؛ «توافق بروکسل: ۱۵ میلیارد دلار طی چهار سال آینده به افغانستان کمک خواهد شد (خبر)»؛ به‌روزرسانی:
www.bbcpersian.com/afghanistan/37561812 ۱۳۹۶/۱۰/۰۷
- وبسایت دوپچه وله (۲۰۱۱)؛ «تحصیلات عالی افغانستان جان تازه گرفته است (خبر)»؛
به‌روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۰/۲۴ www.p.dw.com/P/13JNU
- وزارت تحصیلات عالی (۱۳۹۶)؛ «پوهنتون‌ها و مؤسسات تحصیلات عالی»؛ به‌روزرسانی:
www.mohe.gov.af/per/universitises ۱۳۹۶/۱۱/۰۳

- _____ (۱۳۹۵)؛ «استراتژی جنسدر در تحصیلات عالی افغانستان»؛ به‌روزرسانی:
www.mohe.gov.af/fa ۱۳۹۶/۱۱/۰۳
- *وزارت صحت عامه* (۱۳۹۱)؛ «گزارش سال ۱۳۹۱»؛ به‌روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۰/۲۹
www.moph.gov.af/content/media/
- *وزارت مالیه* (۱۳۹۱)؛ «گزارش همکاری‌های انکشافی برای افغانستان»؛ به‌روزرسانی: ۱۳۹۶/۰۷/۲۴
www.mof.gov.af/fa
- _____ (۱۳۸۹)؛ «گزارش همکاری‌های انکشافی برای افغانستان»؛ به‌روزرسانی:
www.mof.gov.af/fa ۱۳۹۶/۰۷/۲۴
- *وزارت معارف* (۱۳۹۶)؛ «گزارش‌ها»؛ به‌روزرسانی: ۱۳۹۶/۱۰/۰۹
www.moe.gov.af/fa/page/1831/3031
- *یوناما* (۲۰۱۵)؛ «گزارش سالانه درمورد محافظت افراد ملکی در منازعات مسلحانه»؛ به‌روزرسانی:
www.unama.unmissious.org/site/default/files/ ۱۳۹۶/۱۰/۲۷